

Марк Майнардус

България и глобалната икономическа криза

Икономически, социални и политически последици

■ България, със своята интензивна икономическа динамика и финансова стабилност, се намира в добро състояние, през последните седем години постигна високи темпове на растеж, успя да привлече чужди инвеститори и капитали и да намали безработицата. С разумна фискална политика успя да създаде солидни резерви, а през последните години дори и да постигне бюджетни излишъци. Валутният борд е и ще остане гарант на стабилността.

■ През последното тримесечие на 2008 г. обаче, въздействието на глобалната финансова и икономическа криза беше ясно доловимо и в България. Трябва да се очаква, че под натиска ѝ икономическият растеж в България ще се забави значително.

■ България не е заплашена от срив на банковия сектор, сътресенията в реалната икономика могат да бъдат смекчени чрез конюнктурни програми, а социалните смущения - държани в определени граници. Кризата ще доведе до закъсняло изчистване на пазара и консолидация, особено в сектора на недвижимите имоти.

■ Глобалната криза може да стане причина за нов бум в българската "корупционна икономика". Именно защото инвестициите намаляват, а паричният поток от чужбина пресъхва и като противотежест на това в момента трябва да растат обществените разходи и поръчки, се повишава и "корупционният натиск" върху институциите, ангажирани с възлагане на тези поръчки.

■ От това в каква степен ще се отрази глобалната финансова и икономическа криза на България, в крайна сметка зависи дали и колко дълбоко ще бъдат засегнати и променени на свой ред някои социални и политически параметри.

Март 2009

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Положение преди кризата: стабилна макроикономика и динамично развитие.....	2
2. Няма криза във финансовия сектор	3
3. Валутният борд като фактор на стабилността	4
4. Отслабваща реална икономика	4
5. Леко раздвижване на пазара на труда.....	6
6. България в международно сравнение	6
7. Конюнктурната програма на правителството	7
8. Неолибералната мантра	8
9. Криза и корупция: растяща напаст.....	9
10. Криза и избори: благоприятна почва за популисти	10
11. Оптимистичният сценарий: кризата като възможност за обновление.....	11
12. Страшният сценарий: кризата като отстъпление в блатото	11

1. Положение преди кризата: стабилна макроикономика и динамично развитие

След последната икономическа криза в България през 1996-97 г., достигнала хиперинфлация от над 1000%, следващите български правителства успяха да стабилизират макроикономическата рамка. Въвеждането на валутен борд през 1997 г., който фиксира новия български лев към германската марка в съотношение 1:1, осигури стабилна валута. Натискът да се изразходва само в размера на получените приходи насърчаваше една разумна и рестриктивна фискална политика, която постепенно успя да постигне балансиран бюджет, да намали държавния външен дълг, да създаде стабилни валутни резерви, а през последните години да остави дори и бюджетни излишъци. До днес валутният борд е гарант на стабилността, левът е фиксиран към еврото, 1 евро = 1.95583 лева.

България е в добро състояние със своята интензивна икономическа динамика и финансова стабилност. Бюджетният излишък през септември 2008 възлизаше на 5 милиарда лева или 7,5% от очаквания БВП, фискалните резерви към края на 2008 г. бяха 13 милиарда лева или 20% от БВП, вътрешните валутни резерви бяха почти 30 милиарда лева или 45% от очаквания БВП, държавните дългове, респ. гарантираните от държавата дългове, са от порядъка на 10,5 милиарда лева или 15% от БВП. ПЧИ (преки чуждестранни инвестиции) през декември бяха 3,7 милиарда евро или 11% от БВП, с което вече са под 4,7 милиарда евро (16,3%) от предходната година. Положително трябва да се оцени увеличаването на ПЧИ в преработващата промишленост, където са се увеличили пет пъти, нараствайки от 3,4% до 16,3% от общата сума.

През последните седем години България постигна постоянни високи темпове на растеж и през първата половина на 2008 г. той беше все още 7,1%, стимулиран чрез въвеждането на 10% „плюсък“ данък върху корпоративната печалба и личните доходи. Високият икономически растеж от последните години се дъл-

жи също и на гъвкавата, почти щедра кредитна политика на банките.

През последното тримесечие на 2008 г. обаче, влиянието на глобалната финансова и икономическа криза беше ясно осезаемо и в България. През третото тримесечие растежът спадна до 6,8% и после рязко се понижи през четвъртото тримесечие до оскъдните 3,6%. В резултат на това, средният годишен растеж достигна само 6%, като остана под планираните от правителството 6,4%, (коригиран от своя страна от 6,7%). Повече от половината (55%) от този растеж се дължи на трите сектора - недвижими имоти, строителство и финансови услуги.

Трябва да се очаква, че българският икономически растеж ще се забави значително под натиска на глобалната финансова и икономическа криза. Спадът в растежа е внесен отвън и е резултат от рецесията на основните търговски и инвестиционни партньори на България. Първоначалната прогноза на Българската народна банка от края на 2008 г. беше 4,4%, приетият през декември 2008 г. бюджет изхожда от 4,7%, най-песимистичните варианти от сценариите на БНБ в момента са между 1,2% и 1,5%. Министерството на финансите направи прогноза през декември за растеж от 2,1%. Последните прогнози на Международния валутен фонд (МВФ) за 2009 г. са за спад в растежа до 2% и инфлация от 4,5%¹. Европейската банка за възстановяване и развитие (ЕБВР) в края на януари снижи своите прогнози за растежа на Балканските държави. За Югоизточна Европа като цяло се планират 1,9%, с 1,5% по-малко, отколкото бяха допускани през ноември миналата година. Но и ЕБВР предвижда за България само 2%.

Промишленото производство нарасна през декември 2008 г. с 1,7% в сравнение с предходния месец, но в сравнение с предходната година падна значително с 8,3% и с това средното годишно нарастване е само с 4%. В сравнение с последните две

¹ Виж http://www.euromonitor.com/The_global_financial_crisis_Eastern_Europe_and_CIS_hit_hard

години, преработващата промишленост се сви общо с 10%, добивната промишленост беше засегната много повече. Тя се сви с 25%, металодобивната промишленост се срина с минус 65%. Двигател на растежа е селското стопанство с ръст от 23% в сравнение с 2007 г.

Уязвимото място в икономическите показатели на България категорично е високият дефицит по текущата сметка, увеличил се от 6,3 на 8,3 милиарда лева през 2008 г., което представлява 24,3% от БВП. Досега насрещното финансиране на дефицита може да става чрез парични преводи от България в чужбина, преки чуждестранни инвестиции и приток на кредити, но това ще става все по-трудно поради кредитната криза. През 2008 г. ПЧИ вече спаднаха значително и покриват дефицита по текущата сметка само в рамките на 68% (за 2007 г. до 129%!).

Износът, който през първите девет месеца на 2008 г. все още процъфтяваше, през последното тримесечие спадна с 6,8% и така през годината постигна увеличение само от 2,8%, докато вносът нарасна с 4,8%. 65% от целия български износ е за ЕС, тъй като рецесията в страни като Германия навлиза също и в България. От друга страна, падащите цени на петрола и хранителните продукти на световния пазар намаляват напрежението.

И ако го нямаше сивия сектор на икономиката, който по мнението на експерти в добрите години допълнително е увеличавал официалния растеж реално с 2-3%, спадът на икономиката вероятно щеше да бъде още по-стремителен.

2. Няма криза във финансовия сектор

Глобалната финансова криза няма пряко влияние върху балансите на българските банки, защото тяхната кредитна дейност е насочена основно към българската икономика и не са въввлечени в спекулациите с американските финансови деривати. Въпреки това, съществуват причини за безпокойство, тъй като над 90% от банките в България са чуждестранна собственост. Петте топ-

банки са италианската УниКредит, австрийската Райфайзенбанк, Банка ДСК е с унгарска „майка“, а ОББ и Евробанк са дъщерни дружества на гръцки банки. И ако там те не са в добро състояние, има опасност и в България кредитите да пресъхнат.

Западноевропейски банки в България имат вземания по кредити за около 32 милиарда евро (от които Италия 6,4 милиарда евро през УниКредит, Австрия 4,5 милиарда евро през Райфайзен). Но те са много по-малко в сравнение например с 162 милиарда евро в Чехия, 121 милиарда в Унгария, 227 милиарда в Полша или дори с 98 милиарда евро в Румъния. Дори и в най-лошия сценарий банките не очакват загуба над 20%.

За самите българи грижата за парите им в момента няма голямо значение, няма опаски пред банките. Може би защото правителството наскоро повиши държавните гаранции за влоговете от 40.000 на 100.000 лева.

Задължителните минимални влогове на банките бяха снижени от 12% на 10%, в момента се дискутира евентуална гаранция за междубанкови влогове, тъй като това би означавало допълнителна сигурност за банките.

Министерството на финансите иска скоро да предложи държавни ценни книжа със срочност 3, 5 и 10 години с общ обем до 750 милиона лева и тримесечни сконтови ДЦК в обем до 50 милиона лева. Целта на мярката е дългосрочна стабилност на лихвените проценти – един от критериите от Маастрихт за присъединяване към еврозоната.

Индустриалното и търговско банкиране ще се забави, но само с около 5%, смятат експертите. Преди всичко ще се свие лизинговият пазар, защото лизингът зависи от кредити, които вече не съществуват, или респ. защото лихвените проценти нарастват. Кредитите ще стават все по-скъпи, за компаниите ще става все по-трудно да финансират текущите си разходи, да не говорим за инвестиции. Този недостиг обхваща и извънбанковия финансов сектор, чийто растеж се забави с 5,6% през третото тримесечие на 2008 г. От друга страна, застрахователните компании остават в добро положение, тъй като всички кредитори в България искат да

гарантират сигурността на своите кредити. Но те ще са по-предпазливи и ще преценяват рисковете по различен начин.

Много експерти се опасяваха, че инфлацията в България ще нарасне, но се случи точно обратното – падането на цените на суровините накара инфлацията да падне още през 2008 г. отново под 10%. Инфлацията ще продължи да намалява, но понеже не се очаква и спад на заплатите, не изглежда да има риск от дефлация в България.

3. Валутният борд като фактор на стабилността

Дали валутният борд в България ще устои на кризата?² Всеобщо известен аргумент е, че по време на криза трябва да се девалвира, тъй като това повишава конкурентоспособността при износа. Напоследък редица източноевропейски страни девалвираха валутата си (сръбският динар 23%, турската лира 27%, унгарският форинт 31%, румънската лея 39%, полската злота 44% и др.) Тъй като валутите на всички съседни страни са сринати като домино, някои си задават въпроса колко време още българският лев може да бъде силен като „лъв“. Това е така, защото в резултат на фиксирането на лева към еврото България губи от своята конкурентоспособност в надпреварата със съседите си за привличане на чуждестранни клиенти. Поне теоретично, тъй като на практика в съседните страни не се забелязва дали има полза от девалвацията на валутите. Колапсът на външното търсене в някои сектори е толкова голям, че девалвацията просто не работи.

Разпускането на валутния борд и девалвацията на лева биха имали в замяна внезапен ефект на бумеранг върху високия частен дълг, за 2008 г. в размер на 88% от БВП, кредити, деноминирани предимно в евро. Българският съюз на предприемачите предупреди, че при давалвация на лева дълговете на много компании биха се ос-

къпили значително, което ще затрудни тяхното изплащане. В момента дълговете на дружествата достигат 160 милиарда лева, а през 2009 г. вероятно ще нараснат на 200 милиарда лева.

Над една трета от домакинствата от своя страна са получили кредити, без значение големи или малки, за апартамент, къща, кола или потребителски стоки. И ако те вече не могат да бъдат обслужвани поради заплашваща безработица или други спадове на доходите, тогава положението се влошава, увеличава се страхът. За половината от домакинствата всеки месец до 25% от общите приходи отиват за погасяване на заем, днес половината от тях постоянно или от време на време имат проблеми с изплащането.

Населението има голямо доверие във валутния борд, споменът за хиперинфлацията през 1996/97 г. е все още жив и скритият страх от изпадане в бедност и лишения все още е силно доловим. Затова политическите лидери и Централната банка искат да се придържат към валутния борд и да задържат настоящия валутен курс. Дори и МВФ насърчава това: тъкмо в бурни времена е важно да се засили доверието във валутния режим и финансовата система. И така, валутният борд ще остане, той е добре изграден и стабилен, за да устои на насрещните удари.

Алтернативната идея за приемане на еврото по-рано от планираната дата през 2012 г. вече не стои на дневен ред след срещата на върха на ЕС относно кризата на 1 март в Прага. „Старите“ държави-членки на ЕС не искат да чуват за това. Скорошното влизане в еврозоната сега изглежда по-малко вероятно, отколкото преди кризата.

4. Отслабваща реална икономика

Алармените сигнали на кризата в България се чуват не само в самия финансов сектор, банките или по отношение на валутата. В „реалния сектор“ на икономиката свиването на финансовите потоци се усеща най-силно и оттам идват лошите новини.

От октомври 2008 г. индексът на икономическия климат се влошава с всеки месец,

² Виж <http://crisistalk.worldbank.org/2009/02/will-the-currency-board-survive-in-bulgaria.html>

в момента той е под средната стойност за последните 10 години. Влошиха се индексите особено в секторите строителство, промишленост, търговия на дребно и услуги.

Проучванията през февруари 2009 г. разкриха, че дружествата, които по своя преценка се намират в трудно положение, са три пъти повече от тези без затруднения, 31% от фирмите смятат, че са засегнати от кризата, при 20% е спаднал оборотът, при 19% са намалели клиентите.

Проучване сред членовете на Германско-българската индустриално-търговска камара показва, че почти всички се считат засегнати или силно засегнати от кризата, особено по отношение на продажбите. Оборотът до края на 2008 г. все още не се беше сринал драматично, също за 2009 г. се предвиждат все пак 40% по-ниски продажби. Оплакванията са предимно във връзка с влошаването на условията за финансиране, на които почти всички фирми реагират със съкращения или спиране на разходите, но само една малка част иска да освобождава персонал. Инвестиционните планове се съкращават или са напълно изоставени, никой не иска да увеличи инвестициите, едва 30% се надяват на планирано изпълнение.

От държавата се очакват гаранции за банките, подкрепа на цели браншове, повече държавни разходи, но преди всичко намаляване на данъците. С изразено мнозинство се очаква спад на износа от България за Германия, както и, макар и малък, спад на вноса. Силно изразено е очакването, че инвестициите от Германия ще намалее.

Божидар Данев, председател на Българската стопанска камара, предвижда приближаването на сериозна икономическа криза в България. Той предвижда това най-вече по отношение на кредитните задължения на дружествата, които поради ограниченията за нови заеми от банките вече няма да могат да ги обслужват. Според Данев, междуфирмената и междубанковата задлъжнялост в частния сектор е много сериозен проблем. При липса на ликвидност дружествата вече нямат средства за изплащане на взаимните задължения, което ще се отрази на тяхната

производителност. Той очаква фалити именно на малки и средни предприятия.

Компаниите с най-много дългове са в секторите на недвижимите имоти, строителството и търговията. Положението на дружествата, които се котират на фондовата борса, също е много сериозно, тъй като те претърпяват допълнителни загуби от спада в акциите си. Защото и в България фондовият пазар се срина. От октомври 2007 г. до октомври 2008 г. стойността на индекса на Софийската фондова борса SOFIX намаля със 70%.

Финансовата криза удари и новите олигарси, супер богатите българи, тъмните мафиотски победители на прехода. За Васил Божков, най-богатият човек в България, магнат на хазартните зали и строителната индустрия, се предполага, че е загубил 60% от състоянието си, което сега се оценява „само“ на малко повече от половин милиард лева. Така той е малко преди Митко Събев, който с петролните си сделки загуби 20%. На трето място следва енергийният магнат Христо Ковачки, който загуби почти половината от състоянието си и сега то е под половин милиард лева.

Структурата на ПЧИ в България през 2008 г. показва, че почти половината от тях, 2,4 милиарда евро, са отишли в сектора на недвижимите имоти. През последните няколко месеца той драстично се срина, цените на жилищата в София намаляха почти наполовина, за офисни площи спадът е относително по-малък. Но може би кризата в този сектор само ускорява един процес, който така или иначе трябваше да настъпи. Балонът на недвижимите имоти в България е достигнал пределните си граници и периодът на консолидация е закъснъл. Кризата ще се погрижи за изпускането на въздух, преди балонът да може да се надуе още, а след това да се пръсне с много по-голям пукот.

В търговията също се чувства недостиг на пари, продажбите на автомобили са намалели със 70%, много автомобилни къщи са заплашени от несъстоятелност през следващите месеци. Цените вече падат - 20-30% за Mercedes, за употребявани автомобили над 50%. Тенденцията вече и в България е насочена към малките коли.

Допълнително газовата криза през януари тази година, причинена от спора между Русия и Украйна, струва на местните предприятия около 150 милиона евро.

Икономическата криза засегна особено силно износа на България - поръчките от чужбина за износ през януари са намалели с 4,7%, според данните на Националния статистически институт, производството през февруари се е свило с 11%.

5. Леко раздвижване на пазара на труда

Икономическият бум от последните години, заедно с масивна миграция на труда в други държави в ЕС, САЩ, Канада, Южна Африка и др., донесе на България сравнително ниска квота на безработица от последно 6,3%, като в градовете, особено в София, доведе до остър недостиг на работна ръка, особено на квалифицирани специалисти.

Вече цитираните изследвания от началото на годината показваха, че 72% от работодателите не предвиждат съкращаване на персонал в резултат на икономическата криза. По отношение на собственото предприятие само 55% обаче смятат, че не предстои освобождаване на работници и служители. Изненадващо е, че въпреки кризата много работодатели (40%) планират назначения на персонал. Те са доволни от това, че имат по-голям избор на доскоро пресъхналия пазар на труда. Повечето фирми обаче, ще наемат персонал в условията на кризата само за изпълнението на проекти, респ. за ограничен период от време. Това кореспондира с 68% от работниците и служителите, които в момента търсят точно такива работни места. Както работодателите, така и работещите предвиждат за 2009 г. заплатите да се повишат или да останат същите, но не и да бъдат намалени.

Но въпреки това има съкращения и безработицата нарасва. Правителството смята, че от 6,3% в края на 2008 г. безработицата през тази година ще се увеличи на 7,4%, според други оценки 10% са по-реалистични. През февруари тя вече достигна 6,7%. Според оценките, през последните четири месеца на 2008 г. България е изгубила поради

кризата първите 12.000 работни места, особено в преработващата промишленост. Синдикатите предвиждат още вълни на съкращения в минната и химическата промишленост, машиностроенето и особено в текстилната промишленост. Туристическият сектор може да се окаже силно засегнат, там се очаква масивна загуба на работни места. Дори банките освобождават персонал, 1.000-1.500 служители от 25.000 от началото на годината.

Независимо от това, според синдикатите тези съкращения все още няма да доведат до много драматично нарастване на общото равнище на безработицата, тъй като първоначалният голям недостиг на квалифицирани специалисти е причина много от тези съкратени специалисти веднага след това да си намерят нови работни места. По-големите колебания в пазара на труда са обусловени по-скоро от регионални фактори. Във Варна и Бургас нивото на безработицата се покачва, в София обаче нищо не се е променило. Тук безработицата при 4% е все още в зоната на пълна заетост.

Друг фактор би могли да бъдат завръщащите се българи, които са жертви на кризата в други страни – САЩ и страните от ЕС, и сега сериозно трябва да замислят за завръщане в България. Именно в това се крие един шанс, тъй като така в България вероятно се завръща квалифициран персонал, който доскоро липсваше.

Съкращенията за много предприемачи са наистина крайна мярка, най-вече защото искат да запазят своя квалифициран персонал. Така в много предприятия е нормално просто да пуснат работници в отпуск, неплатен, разбира се, и така например, с ритъма „една седмица работа, една седмица отпуск“ да оцелеят в периода на кризата, без да се налага да освобождават хора. Това е „сивият“ вариант на работа на непълен работен ден.

6. България в международно сравнение

Многократно България бива сравнявана с други държави и техните проблеми с кризата, но тя не се вписва в нито едно от клишетата. Защо България не е Исландия? Защото

банковият сектор е малък и с високо качество. Неговият обем е приблизително равен на БВП, а не десетократно по-голям, както е в Исландия. Българските банки са добре капитализирани, не са силно обременени, и нямат загуби от дериватите на американските събпрайм-заеми. Освен това е много малко вероятно българската държава да се намеси в банковия сектор, тъй като повечето банки са дъщерни дружества на чуждестранни банки и оттам се полагат грижи за тях. Валутният риск е смекчен от съществуващия вече 11 години валутен борд - Исландия в момента обмисля въвеждането на такъв! Защо България не може да се сравнява и с Унгария, Аржентина или Румъния? България не е обременена като тях с огромни дългове, нито е заплашена от слаба валута. Бюджетният излишък през август 2008 г. възлиза на 7,5% от очаквания БВП - единствен по рода си в ЕС! Румъния никога не е имала излишъци, точно обратното - тя догонва 7 % дефицит. Брутният дълг е само 15% от БВП, нето е фактически равен на нула.

Разпространяват се редица сценарии за възможното въздействие на кризата, колко дълго ще продължи, колко тежко ще засегне България и какви ще бъдат крайните последици за по-нататъшното развитие на България. Ако кризата продължи само до третото тримесечие на 2009 г., положението в България няма да е толкова лошо, но ако се проточи по-дълго и навлезе в 2010 година, ще стане по-трудно. Въздействието на кризата се отразява на България със закъснение от 3-6 месеца.

Standard & Poors (S&P) класира България на 27 февруари от ниво 7 на ниво 6 като държава с „повишил се икономически риск“. Това вече поставя България на едно ниво с Румъния. S&P очаква също, финансовите профили на българските банки да попаднат под нарастващ натиск. На 30 Октомври 2008 г. те вече понижиха рейтинга на България от „bbb/a.3“ на „bbb-plus/a2“, дългосрочните кредитни рейтинги са същите като тези на Хърватия и Латвия.

Въпреки всички песимистични прогнози: в момента ситуацията все още не е дра-

матична, кулминацията на кризата се очаква през април, май. Едва тогава може да се предвиди какво ще се случи по-нататък.

7. Конюнктурната програма на правителството

Финансовият министър Пламен Орешарски представи пред парламента през декември целите на бюджета за 2009 г.³ Държавата ще подкрепя благоприятни рамкови условия, но няма да се намесва пряко в реалния сектор. Бюджетът за 2009 г. предвижда мерки за стимулиране на икономиката и поддържане на инвестиционната дейност, както и поредица от „амортизтори“ за намаляване на възможните ефекти на финансовата и икономическа криза върху реалния сектор. Преследваната с бюджета антициклична фискална политика е съобразена с препоръките на Европейската комисия и МВФ. По-нататъшна цел е да се задържат разходите (с изключение на сумите за ЕС) под 40% от БВП и да се достигне излишък от 3%. В средносрочен план целите, заложи в конвергентната програма 2007-2010 г., трябва да се спазват. Реалният растеж за 2009 г. в приетия бюджет е 4,7%, ПЧИ са 5,3 милиарда лева, а инфлацията – 5,4%.⁴

Правителството увеличава капиталните си разходи с 5,6 милиарда лева, предвидени за инвестиции във всички сектори на икономиката, за да се отговори на свиващия се пазар и по-малкото търсене. Други 700 милиона лева са предвидени като допълнителен резерв. Българският министър на икономиката Петър Димитров загатна вече на проява на Фондация Фридрих Еберт в София на тема отражението на кризата в България, че бюджетният излишък, ако е необходимо, ще бъде намален на 1%.⁵

Бюджетът за 2009 г. съдържа като конюнктурна програма три пакета за насърчаване на икономиката и инвестициите. Ръководният принцип на приоритетите в инвестиционните програми ще бъде на-

³ Виж <http://www.minfin.bg/en/news/3049>

⁴ Виж <http://www.econ.bg/content/Budget%202009.doc>

⁵ Виж <http://www.fes.bg/?cid=52&NewsId=649>

сърчаването на местните икономически дейности. Конюнктурните пакети включват: а) „Икономически дейности“, б) „Постигане на гъвкавост на пазара“ и в) „Гъвкавост на социалната мрежа“

- Чрез Българската банка за развитие за малките и средни предприятия трябва да бъде предвидена кредитна линия в размер на 500 милиона лева, от които 100 милиона да бъдат предоставени на земеделските производители. Допълнителни мерки за подпомагане на местната икономика включват подобряването на държавните услуги за предприятията, опростяване на нормативната уредба и по-малко бюрокрация, по-кратки срокове за възстановяване на ДДС и изграждането на до 20 индустриални парка.
- Министерство на образованието иска да предостави инвестиционна програма за 100 милиона лева, най-вече за ремонт на студентски общежития и подкрепа на държавните образователни институции, т.е. ремонт на 150 до 200 училища, 50 детски площадки и др.
- Министерството на труда и социалната политика иска да създаде 58.000 нови работни места, особено за работници с ниско образователно равнище; програми за обучение следва да квалифицират 16.000 души.
- Здравното министерство иска да инвестира 3 милиарда лева в здравеопазването, предимно за поддръжката на регионалните и националните медицински центрове, както и за медицинско оборудване, в процес на подготовка са общо 41 проекта.
- Министерството на транспорта планира 33 проекта за около 520 милиона лева, от които 195 милиона от обществени средства, а останалите от фондовете на ЕС, ИСПА и оперативната програма за транспорт, включително и модернизацията на летище Пловдив, ремонт на железопътни вагони и локомотиви, както и закупуването на нови вагони, модерен интермодален терминал в София за контейнери и мн. др.

- Министерството на околната среда и водите одобри 2 милиарда лева за проекти по оперативната програма „Околна среда“ от европейските фондове; приоритет е изграждането на водна инфраструктура, възобновяване на съществуващите и изграждане на нови водоснабдителни системи в различните общини, както и на съоръжения за отпадни води и отстраняване на отпадъци.
- Работещите в индустриалния сектор и услугите, които са преминали на непълен работен ден, с новата програма за повишаване на гъвкавостта на пазара на труда, имат право на обезщетение от 120 лева на месец, ако са прекатегоризирани с непълен работен ден. Националният план за действие по заетостта за 2009 г. предоставя за това 6,75 милиона лева, близо 19.000 работници ще могат да се възползват от тази програма.

В своите усилия правителството получава разностранна подкрепа. Европейският инвестиционен фонд ще предостави на български търговски банки 200 милиона евро в рамките на програмата за конкурентоспособност. С Европейската комисия се преговаря за над 209 милиона евро за програми за енергийна ефективност, които трябва да бъдат предоставени чрез ЕБВР под егидата на Международния фонд „Козлодуй“. За програмата за конкурентоспособност още през 2009 г. бяха изтеглени 45 милиона евро от предвидените за 2010 г. Председателят на Европейската комисия Жозе Мануел Барозу заяви, че България ще получи 528 милиона евро под формата на авансови плащания за кохезионните програми; по специален план за спешни енергийни проекти ще бъдат предоставени 40 милиона евро за газопровода с Гърция и 10 милиона евро за мрежата с Румъния.

Ново споразумение с МВФ няма да се търси.

8. Неолибералната мантра

Други експерти, като Георги Ангелов от Институт „Отворено общество“ в София, съветват правителството да намали още

държавните разходи, тъй като глобалният спад ще повлияе неблагоприятно и на обществените приходи. Лъчезар Богданов от „Industry Watch“ препоръчва да се намали подкрепата за нерентабилни държавни предприятия като БДЖ, пощите или топлофикационните дружества, като с продажбите на обществена собственост и други приватизационни мерки могат да се попълнят евентуалните финансови дупки. Георги Данев от Центъра за либерални стратегии, който се отнася много критично към планираното увеличаване на разходите на правителството, също твърди, че би било по-добре правителството в дадения случай да ограничи своите публични инвестиции.

Интересно предложение дават Георги Ангелов от „Отворено общество“ и Симеон Дянков, икономист в Световната банка⁶: те предлагат намаляване на осигурителните вноски със 7,5% - от сегашните 31% на 23,8%. Според техните изчисления, това ще доведе до 130.000 новосъздадени или запазени работни места, увеличаване на годишния растеж с 0,5% и разходът би бил само 0,52% от БВП. Една такава реформа би имала три предимства: а) тя не е податлива на корупция, б) тя представлява директен стимул за всички във формалната икономика и в) тя се прилага бързо и може да има незабавен ефект. Разбира се, тя може да бъде успешна, само ако се приеме, че предприемачите, както и работещите, декларират и заплащат всички свои осигурителни вноски. За съжаление точно в тази област реалността е по-скоро „сива“ – облагат се само минимални заплати, заплащат се само минимални осигуровки. В действителност ефектът би се отразил само на равнището на минималната заплата.

Икономистите от Института за пазарна икономика (ИПИ)⁷, от друга страна, предупреждават за опасност от „политическа икономия“ на програмите за държавните разходи преди изборите и посочват, че това няма непременно да доведе до успех, както

показва примерът на изборите от 2005 г., когато правителството на Симеон Сакскобургготски значително завиши държавните разходи преди изборите и въпреки това не беше преизбрано. От ИПИ смятат, че правителството заема пагубно близка позиция до лагера на новия американски президент Барак Обама, чиято икономическа програма те явно отхвърлят. Тяхната неолиберална мантра е „намаляване на данъците“, „помалка намеса на държавата“ и посочват, че според Индекса на икономическата свобода на Уолстрийт, България се категоризира като „относително свободна“.

9. Криза и корупция: растяща напасть

В Индекса на корупцията за 2008 г. на „Прозрачност без граници“ (Transparency International), България е зад всички останали страни-членки на ЕС. До каква степен корупцията е свързана с политиката и доколко цялата икономика в България е белязана от корупция, посочва най-новият доклад на Центъра за изследване на демокрацията (ЦИД), озаглавен „Престъпление без наказание“⁸.

Местни „бизнесмени“ си осигуряват поръчки посредством контрол на държавните органи и политическите партии. Председателят на партията „Движение за права и свободи“ (ДПС) Ахмед Доган заяви лично, че не намира нищо осъдително в така наречения „обръч от фирми“, които подкрепят неговата партия и в замяна на това получават поръчки. Доган симптоматично застава зад свързването на икономически и политически интереси, както и зад цялото твърде обичайно подобно поведение на много български политици. Около 30 олигарси и техните кланове контролират цялата икономика и политика в България. Тук това може би не е толкова просто както в Русия, защото вътрешният пазар не може да бъде напълно изолиран от чужди компании, но на местно ниво олигарсите имат силно влияние. Групи от 2-5 отделни лица или семейства често контролират не само органите на

⁶ Виж <http://osi.bg/?cy=16&lang=2>

⁷ За повече информация виж <http://ime.bg/en/>

⁸ Виж <http://www.csd.bg/fileSrc.php?id=2650>

местните власти, но също така и представители на институциите на централната власт, полицията, данъчните органи, съдилищата и прокуратурата. Корупционните канали са най-вече във възлагането на обществени поръчки и концесии. Съдебното преследване на корупцията е ограничено, в 80% от разследванията на заподозрени не се стига до обвинения в съда. За периода 2005 до 2008 г. броят на обвиненията намаля с повече 30%, което обаче няма нищо общо с намаляването на нарушенията!

На този фон предупредителните сигнали, за които съобщават много наблюдатели и експерти, разглеждайки планове на правителството, изглеждат разбираеми. Глобалната криза може да доведе до по-нататъшен бум в българската „корупционна икономика“. Именно защото инвестициите намаляват, а паричният поток от чужбина пресъхва и като противотежест на това в момента трябва да растат обществените разходи и поръчки, се повишава и „корупционният натиск“ върху институциите, ангажирани с възлагане на тези поръчки. Към това идват и милиардите от фондовете на ЕС!

Това е печеливша ситуация за корупционните мрежи в политиката и икономиката. Политикът увеличава популярността си, защото може да разпределя, неговите фирми-партньори печелят доходоносни поръчки и на свой ред са щедри към политика, респ. неговата партия. Но колко от движещите се по този начин финансови средства отиват реално в строителството, за инвестиции, нови съоръжения и в крайна сметка за работни места и за благосъстоянието на населението, е най-малкото под въпрос. Всеки политик и предприемач, който не е включен в мрежата, ще остане с празни ръце.

Накратко: Кризата би могла да доведе до повишаване на корупцията в България, ефект, който със сигурност не е желателен. Милионите от икономическата програма и от фондовете на ЕС биха могли - поне частично - да бъдат отклонени по други канали и по този начин да не достигнат крайната си цел - преодоляване на кризата. Срещу това няма да помогнат конюнктурни прог-

рами, а само ефективни реални структурни реформи, опростяване и прозрачност на процедурите по възлагане на обществените поръчки, затягане на процеса на вземане на решения за възлагане на проекти, функционираща съдебна система и т.н. Това са точно онези проблеми, за които и Европейската комисия непрекъснато съобщава в своите доклади и настоява за реформи и бързото им решаване, но досега правителството все още не може да покаже съществен напредък в изпълнението на тези искания. Все още важи правилото: „престъпление без наказание“ и то работи добре!

10. Кризата и изборите:

благоприятна почва за популисти

Българите ще избират два пъти това лято: на 7 юни първо ще изберат своите депутати за Европейския парламент, а непосредствено след това и за националния парламент.

Общественото доверие в държавните институции е тревожно ниско, през декември одобрението на правителството беше 10%, на парламента 7%, на съдилищата 12% и на прокуратурата 14%. Страхове от икономическата криза и ниското доверие в държавните политици биха могли отново да предизвикат напрежение и рязка промяна в общественото възприемане. В коментара си по страниците на полемичния и скандализиран сайт „Frog.bg“ един „емигрант“ неотдавна насърчаваше въвеждането на истински военен режим“, който да разчисти „кочината“.

Страхът на хората от загуби поради кризата, наред с все още силния в бившите социалистически страни рефлекс на призива към държавата, засилва шансовете на такива политици, които обещават на хората защита и непосредствени действия, т.е. активна държавна политика. В целия свят тенденцията в момента се характеризира с отдалечаване от чистата неолиберална доктрина към увеличаване на държавния контрол и отговорност. Това определено е силна карта по-скоро в ръцете на левите, респ. продържавно, социално ориентирани партии и поставя носителите на мантра-

та на чистата пазарна доктрина в отбранителна позиция. В България консервативните десни партии се подредиха по-скоро в последната категория. За тях Институтът за пазарна икономика е формулирал основни насоки за икономическата политика, както и за партията „Граждани за европейско развитие на България ГЕРБ“ на кмета на София Бойко Борисов, който във всички предизборни прогнози се очертава като явен победител. Междувременно си заслужава да се отбележи мнението на Борисов, че някои части на икономическата програма на правителството по принцип не са грешни, обявявайки, че и той ще приеме няколко подобни точки в изборната си програма.

България отразява на своята малка политическа сцена това, което в Европа повдига големият въпрос за бъдещето на проекта за общ европейски дом, а именно залявяването на махалото на икономическата политика далеч от голямата свободна икономическа зона (или обратно) към тенденциално протекционистката, национална държава на благоденствието. И в България съществува опасност краткосрочната изборна тактика да измести основните въпроси за икономическата ефективност за сметка на преференциите от повече държавност и протекционизъм.

Но не само пазарите не функционират, правителствата също, и остава само да се надяваме, че страхът и гневът на гражданите няма да изстреля нагоре популистите. Волен Сидеров и неговата националистическа, ксенофобска и критично настроена към Европа партия „Атака“ вече усещат попътен вятър.

11. Оптимистичният сценарий: кризата като възможност за обновление

Но кризата крие и възможности: там, откъдето всеки бяга, други виждат своя шанс. Местните инвеститори ще играят по-голяма роля, ако чуждите инвеститори изчезнат. Дори и условията да са по-трудни, добре разработените проекти винаги имат шанс за реализация. Изключително висо-

ките проценти на печалба през последните години предлагат възможност в известна степен да се намалят маржовете. Трябва да се направи преоценка на очакванията, защото тук има значителен резерв, тъй като България все още е недостатъчно развита, така че потенциалът за растеж е навсякъде.

Друг потенциален положителен страничен ефект от кризата би могъл да се крие в това някои инвеститори да решат да бъдат по-предпазливи и да предпочитат да не отиват толкова далеч на нови пазари с висока степен на риск, а по-скоро да инвестират в района, най-добре в ЕС. Тук именно Румъния и България имат големи предимства. В действителност, някои големи компании като Siemens съобщиха, че искат да разширят своето участие в България.

Други гледат на кризата като възможност най-сетне да се окаже необходимият натиск върху провеждането на структурни реформи, за прозрачно и ефективно усвояване на европейските фондове, за създаване на нови работни места за „зелено-работници“ и България да се превърне в генератор на иновациите. Много граждански организации и други неправителствени субекти се опитват да насърчават именно сега - в кризата, и с тези избори, нова политика и нови политици във всички партии.

12. Страшният сценарий: кризата като отстъпление в блатото

Стив Ханке, професор в университета Джон Хопкинс в Балтимор, САЩ, и „баща“ на българския валутен борд, категорично заяви на 5 ноември 2008 на Десетия Икономически форум за Югоизточна Европа в София: „партията е минало“ и „това, което видяхме, няма да се повтори в обозримото бъдеще“. Той, разбира се, имаше предвид голямата международна „партия“ на финансовите жонгльори.

Циничното ехо на корумпирания елит от България би могъл да бъде: „Тогава да продължим да празнуваме у дома“. Точно сега, в кризата, те се сближават, създават си кръгове и разпределят пая помежду си. Всички опити за свободно и честно провеждане на

предстоящите избори са застрашени да се разбият в тяхната съпротива. Още повече могат да се оправдаят страховете, че в тези избори купуването на гласове може да стане „нормална“ практика.

И тогава, в най-лошия случай, след изборите, спечелилите икономически и политически мафиоти - във всички партии - ще се съюзят и ще оставят България да потъне изцяло в блатото на корупцията.

Реалността вероятно ще намери среден път между тези два сценария. От това в каква степен световната финансова и икономическа криза ще засегне България, зависи дали и колко дълбоко ще бъдат засегнати и променени също социалните и политически параметри.

Шансът все още е налице.

За автора

Марк Майнاردус следва икономика и социология в Университета в Ерланген-Нюрнберг и получава докторската си степен в Свободния университет в Берлин. Работи за Фондация Фридрих Еберт от 1990 г., през 1995-98 г. създава и ръководи в София регионалното бюро на фондацията за Балканите. От януари 2008 г. той отново е представител за България.

Адрес
Фондация Фридрих Еберт
Бюро България
П.К. 958
ул. Княз Борис I 97
1000 София, България

Заявки
Фондация Фридрих Еберт
Бюро България
Емилия Бургазлиева
e-mail: office@fes.bg
факс: (+359 2) 9802438

Всички текстове са достъпни онлайн
www.fes.bg

Мненията, изразени в тази публикация, принадлежат на автора/авторите и не отразяват непременно позицията на Фондация Фридрих Еберт.